

**DRVOREDI I OBRUBNO ZAŠTITNO ZELENILO UZ
GRADSKJE PROMETNICE DUBROVNIKA**

**LINES OF TREES AND EDGING PROTECTIVE GREENERY ALONG
URBAN ROADWAYS OF DUBROVNIK**

B. Šišić, Nikolina Kapović

SAŽETAK

U vrijeme pada Dubrovačke Republike (1808) pored Grada s naseljenim predgrađem na prostoru Pila s Konalom, ranije ladanjskim predjelom, na današnjem gradskom prostoru Dubrovnika postojala je još samo od Grada udaljena zona ladanjskih sklopova uokolo Gruškog zaljeva i malo naselje pomoraca i brodograditelja na krajnjoj točki zaljeva, na Kantafigu.

Mijenjanjem općih prilika, od političkih i društvenih do gospodarskih, postupno su nastupale i promjene u gradskim i prigradskim prostorima. Još za vrijeme francuske okupacije (1806. - 1814.) ponešto udaljeni Gruški zaljev bio je probijem novog puta izravno spojen s Brsaljama, prostranom čistinom i bivšim strjelištem pred zapadnim ulazom u Grad. Nakon smirivanja prilika, 1817. g., zaslugom dubrovačkog vlastelina Brnje Kaboge, na Brsaljama počinje uređivanje gradskog šetališta zelenilom. Tada su podignuti prvi dubrovački drvoredi javne namjene. Posađena su stabla murava (*Morus alba*) s obje strane puta i po zaravni u više usporednih redova. Tu drvenastu vrstu još se odranije uzgajalo na nekim predjelima Dubrovačke Republike radi proizvodnje svile za narodne nošnje. Drvored je zatim od Brsalja bio produžen do tadašnjeg Trga oružja zvanog Placeta. Mjestimično je također bio podignut i uz južnu stranu puta do Boninova, kao što je prikazano u austrijskoj katastarskoj mapi iz 1837/1877. g.

Tek tijekom druge polovine 19 st. značajne institucije za funkcioniranje gradske zajednice postupno izlaze iz Grada na prostore Pila. Znakovito je da se u to vrijeme, i to u nekoliko navrata, pristupalo mjestimičnom podizanju novih poteza drvoreda ograničene dužine i u pravcu Gruža, uz glavni put koji je od

Boninova prema Gružu prolazio nenaseljenim predjelom. Moglo bi se reći da su ti novi drvoredi ne samo pratili nego i najavljivali širenje naselja i podizanje proizvodnih pogona na području Gruža.

Oko početka 20.st. sade se manji drvoredi lipa i murava i na istočnom predgrađu u pravcu od Ploča prema Sv. Jakovu.

Tijekom austrijske vlasti u Dubrovniku se podižu drvoredi sačinjeni od kontinentalnih listopadnih vrsta drveća: bagrema, lipa, brijestova, pa i gledicija, divljih kestena i dr., iz čega se očitava utjecaj tadašnjeg birokratskog aparata vlasti.

Koju godinu prije Prvog svjetskog rata, domaći ljubitelji prirode počеше javno iznositi drugačija stajališta pridajući veću pozornost sadnji domaćih vrsta vazdazelenog drveća. Međutim, početkom dvadesetih godina 20. st., pod utjecajem egzotizma koji se u ovdašnjim vrtovima kao uostalom i na čitavom europskom dijelu Mediterana javio tijekom druge polovine 19. st., kao i ugleđanjem na strane rivijere, na lokalitetima najbližima zapadnom ulazu u Grad, na šetalištu Brsalje i uz novo stubište Uz Posat (izgrađeno 1913), pojaviše se drvoredi palmi.

Tek tridesetih godina 20. st., pojavom turističke izgradnje oko uvale Sumratin u Lapadu, na podužem potezu uz cestu i tramvajsku prugu bili su posađeni drvoredi domaćeg vazdazelenog drveća, primjerice, horizontalnog čempresa s ponekim primiješanim stablom alepskog bora.

Poslije Drugog svjetskog rata, od pedesetih do osamdesetih godina, intenzivna izgradnja proširila se po svim pristupačnijim i atraktivnijim gradskim prostorima, od Sv. Jakova na istočnom kraju do Kantafiga na zapadnom, te duž novih prometnica na poluotoku Lapadu.

Međutim, dijelom zbog neodgovarajućeg projektiranja prometnica, dijelom zbog specifične topografije gradskog krajobraza, ali i zbog prirodnih sklopova zelenila koji se s padina razgibanog reljefa u gradskom krajobrazu Dubrovnika izravno spuštaju u naselja, što je specifikum ovoga grada, drvoredi nisu našli širu primjenu u uređivanju novih gradskih prostora. Snažan urbani razvoj Dubrovnika tijekom druge polovine 20.st. nije, dakle, karakteriziralo podizanje većeg broja drvoreda. Kao značajniji za spomenuti je drvored alepskih borova s obje strane nove avenije u Lapadu.

Za zabilježiti je da je u tom razdoblju uz prometnije ceste bilo projektirano i izvedeno nekoliko dužih jednovrsnih zaštitnih poteza srednjevisokog zelenila – oleandara ili pitospora, bilo radi vizualne separacije i zakrivanja banalnih

sadržaja, bilo radi fizičke zaštite prolaznika te zaštite od buke i plinova. Posebno je značajan bio oko pola km dugi potez oleandera od stare željezničke stanice do pristaništa, između ceste i lučkih postrojenja. Zadnjih godina taj je potez upola smanjen radi nastalih promjena u prostoru oko luke u Gružu.

Ključne riječi: Dubrovnik, drvoredi

ABSTRACT

In the time of the fall of the Dubrovnik Republic (1808) outside the town and the populated suburbs in the Pile area along with Konal, the previous country houses district, today within the urban area of Dubrovnik, there existed only a distant zone of country estates at Kantafig, at the extreme tip of the Gruž bay, a small settlement of seafarers and shipbuilders.

Changes occurred in the sphere of political, social and economic life. These changes gradually took place the urban and outlying areas as well. The distant bay of Gruž was directly connected with Brsalje, a spacious open area with a former shooting range when the new road was cut through in outside the west gate of the city during the time of the French occupation (1806-1814). When the situation calmed down the landscaping of the city promenade started in 1817, owing to Brnje Kačoga, the nobleman of Dubrovnik. Then the first lines of trees were created for the public. Mulberry trees were planted on both sides of the roadway and on a plateau forming several parallel lines. This ligneous species was grown in some parts of the Dubrovnik Republic to obtain silk for national costumes. The line of trees then continued to the Weapons' square, Placeta. Trees were also planted along the southern side of the road, up to Boninovo as shown on the Austrian cadastral map from 1837/1877.

Some significant urban community institutions were gradually moved out to the locations at Pile. In those times several new lines of trees were created along a reduced length of the main roadway, from Boninovo down to Gruž, passing through an area that was not populated. We can assume that those new lines of trees did not only follow the settlement but also heralded its expansion and the erection of the new manufacturing plants in the area of Gruž.

Some smaller lines of linden and mulberry-trees were planted in the eastern suburb, in the direction of Ploče and Sv. Jakov (St James) around the beginning of the 20th century.

During the Austrian rule in Dubrovnik, the lines of false acacias, linden, elms, honey locusts, horse-chestnuts and others were created. They were continental, deciduous species showing the influence of the bureaucratic government of the time.

The local nature lovers started advocating, several years before the First world war, autochthonous, evergreen trees. However, in the aftermath of the war under the influence of exoticism which appeared in the gardens throughout the European part of the Mediterranean during the 2nd half of the 19th century, examples following from the foreign rivieras on the sites closest to the western city gate, on the Brsalje promenade and up alongside the new Uz Posat stairway (1913) the first palm trees appeared.

It was only in the thirties of the 20th century along with tourist developments, around the Sumratin cove at Lapad, and on the roadside along the tram-lines that the trees planted, were evergreen trees such as horizontal cypresses mixed with some Aleppo-pines.

The intensive building developed after the Second world war at all accessible and attractive city spaces, from Sv. Jakov on the eastern end, to Kantafig in the west, along the new roadways on the peninsula of Lapad.

Meanwhile, not only because of inadequate roads planning and the specific topography of the urban landscape, but also because of the natural clusters of greenery directly descending into the very settlements, the lines of trees were not widely implemented in the landscaping of the new city spaces. The vigorous urban development of Dubrovnik in the course of the second half of the 20th century was not marked by of trees planting. The Aleppo-pine trees on both sides of the Lapad avenue, however, deserve a mention as a more significant one.

It should be noted that during that period, along the roadways with more intensive traffic, several longer, uniform, protective lines of middlegrowth greenery of oleanders or house blooming mock oranges were planted. These served either as a visual separation to conceal the unattractive buildings or as the physical protection from noise and fumes. Half a kilometre long line of oleanders from the former old railway station to the harbour, between the road and the port buildings was of utmost significance. That particular line of trees was reduced by half because of the new changes which have taken place around the port of Gruž in the course of the last couple of years.

Key words: Dubrovnik, lines of trees

UVOD

Drvoredi su specifična linearna tvorevina zelenila sačinjena od višeg ili nižeg drveća. Poznati su još iz vrtova antičkih civilizacija, znatno kasnije renesansnih, a osobito velebnih baroknih vrtnih kompozicija. Tijekom 19. i 20. stoljeća postadoše zelenim inventarom ne samo velegradskih avenija i bulevara, nego također ulica i putova i u manjim urbanim sredinama.

Drvoredi su prostorna pojava discipliniranih zelenih masa koje osjetno artikuliraju urbani prostor. Razlikuju se veličinom, oblikom i bojom krošnji, deblom, kao i drugim biološkim obilježjima, koja potvrđuju prisutnost četvrte dimenzije. Kao i kod ostalog zelenila, četvrta dimenzija ogleda se u periodičkim i trajnim promjenama, koje se s obzirom na organsku narav drveća očituju sezonski, godišne i višegodišnje.

Javljujući se u slijedu krošnji, koje su najčešće izdignute nad tlom (rijetko polaze od samoga tla), bilo da se međusobno stapaju, ili su zadržale svaka svoju zasebnost, ovisno o razmaku, vrsti i snazi. U funkciji gradnje prostora posebno se iskazuju svojom linearnošću, obilježeni različitošću prirodnih ili umjetno izvedenih oblika, ovisno o zamisli koja ih je iznjedrila.

Danas su drvoredi prvenstveno vezani uz prometnu infrastrukturu: ceste i putove, u pravilu u urbanim aglomeracijama, no ponekad i u prostorima prigradskog, pa i otvorenog ruralnog krajobraza. Mogu biti jednoredni, dvoredni ili višeredni. Naglašavaju pravce u prostoru i perspektive. Po biljnom sastavu obično su jednovrsni, rjeđe su sastavljeni od dviju ili više vrsta, što je češće kod višerednih drvoreda.

Kada je, pak, o Dubrovniku riječ, općenito, uređivanje javnog zelenila, pa tako i drvoreda, na prostorima izvan srednjovjekovnog Grada u zidinama, započelo je nakon pada Dubrovačke Republike (1808.g.).

Godine 1817. započinje se s uređenjem najstarijeg gradskog šetališta pred zapadnim ulazom u Grad, na prostoru Brsalja. Za vrijeme dok je Dubrovnik bio u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, tijekom druge polovine 19. i početkom 20. stoljeća, uz cestu prema Gružu bilo je podignuto nekoliko poteza drvoreda. Oni su, moglo bi se reći, naznačili širenje grada prema nekadašnjoj ladanjskoj, a kasnije stambenoj i proizvodnoj zoni u Gružu (gruški škari). Za podizanje drvoreda tadašnja vlast koristila je uvedene listopadne vrste drveća.

Od sredine 20. st. pa dalje, ubrzani prirast stanovništva i snažniji razvoj turizma doveli su do naglog širenja grada na nove, do tada rijetko ili slabo

naseljene, gradske predjele. Uslijedilo je i intenzivnije podizanje novih gradskih perivoja, zelenih prostora oko stambenih naselja i turističkih objekata. No za razliku od drugih značajnijih gradova u Hrvatskoj, u Dubrovniku iz više razloga novije doba nije obilježeno podizanjem brojnijih drvoreda.

MATERIJALI I METODE

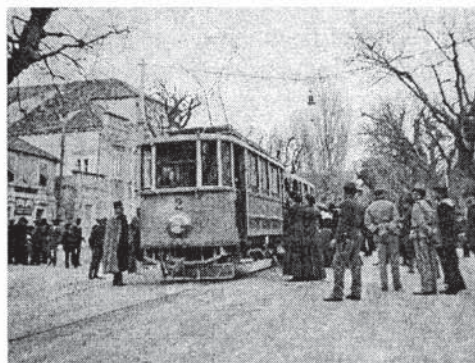
Autori prate i opisuju nastanak i razvoj dubrovačkih drvoreda i obrubnih poteza zaštitnog zelenila uz gradske prometnice koristeći se starijim izvorima iz literature, novinskim napisima i izvještajima društva «DUB», austrijskim katastarskim mapama za područje Dubrovnika iz 1837.g., starijim i novijim fotografijama, podacima iz novijih autorskih radova i terenskim uviđajima.

DUBROVAČKI DRVOREDI U VRIJEME AUSTROUGARSKE UPRAVE

Široki slobodni prostor na Pilama pred samim ulazom u Grad, okrenut južno prema maloj morskoj uvali te zapadno prema početku nove ceste, koja je prema Gružu bila probijena početkom 19.st., u vrijeme francuske okupacije Dubrovnika (1806.-1814.), još je u vrijeme Republike bio nazvan Brsalje, jer ga se koristilo kao streljište (tal. bersaglio).

Zahvaljujući poduzetnosti i ulaganju dubrovačkog vlastelina Brnje (Bernarda) Kaboge, 1817. g. (**Bersa, str. 8**) počinje se s uređivanjem Brsalja kao predvorja Grada u namjeri da postanu gradskim šetalištem u zelenilu. Posađene su sadnice murvi (*Morus alba*) (slika 1) u redovima s obje strane početnog dijela puta prema Gružu sve do tadašnjeg Trga oružja zvanog Placeta.

Jedan red s južne strane puta nastavljen je dalje prema Boninovu (slika 2) kao što je ubilježeno u austrijskoj mapi iz 1837-1877.g. (**Šišić, str. 23-24,139**)

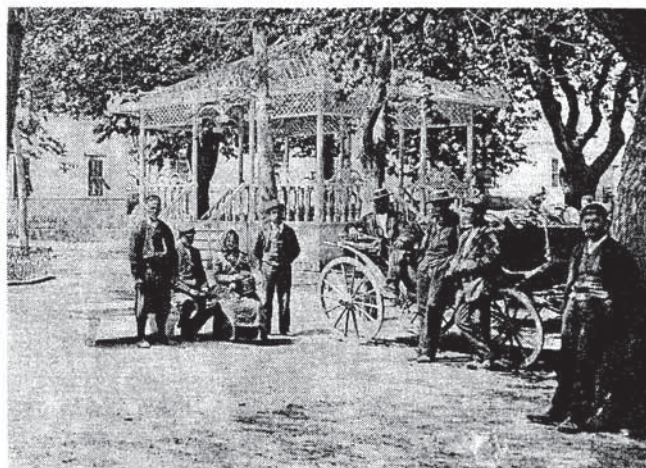

Slika 1

Slika 2

Pored redova uz cestu čitav prostor šetališta bio je već zarana također posađen redovima murvi, uz pokoji primjerak orijentalne platane (*Platanus orientalis* L.), tako da su sredinom 19. stoljeća građani taj predio nazivali i *bošak*, odnosno po dubrovački, *gaj* (slika 3) (Šišić, str. 72).

Slika 3

Po tome je nova zgrada svratišta sagrađena oko 1860. god., u koju je kasnije uselila pomorska škola, i dobila naziv "Albergo al bosco".

Slika 4

Redove mladog drveća na dijelovima Brsalja prikazuje u svojim akvarelima i naivni slikar Antun Barać, koji je u Dubrovniku boravio 1834. i 1835. godine (**Prijatelj**).

Od drugih sadržaja na Brsaljama je uz manji okrugli vodnjak 1836. g. podignuta manja kavana (**Bersa, str. 140**), koja je nešto kasnije bila proširena (današnja «Dubravka»), a napravljen je i glazbeni paviljon, što je upotpunjavalo ugodnu promenadnu atmosferu.

Postojeće stablo murve pred samim mostom na ulazu u Grad (slika 4) te još jedno iz nekadašnjeg drugog reda drveća, kao i stablo orijentalne platane uza zid stubišta još bliže moru, vjerojatno predstavljaju očuvane ostatke najstarijeg posađenog drveća na šetalištu Brsalje. Jedno mlađe stablo murve na zapadnom

dijelu, posađeno je pedesetih godina 20.stoljeća na mjestu uginulog starog stabla, (Šišić, str. 71-75).

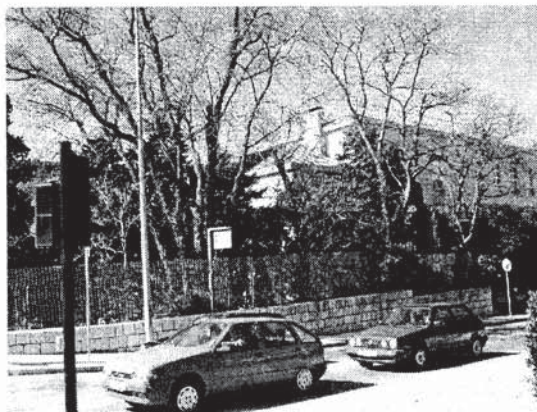
Šezdesetih godina 19.st. iz Grada je na Brsalje bila prenijeta i namijenjena javnoj upotrebi omanja tzv. Žudioska fontana. Smještena je u blizinu rubnog zidića nedaleko stubišta za pristup lučici u Pilama. Od sredine 19. stoljeća Brsalje postupno postaju stjecištem lokalnog prometa, najprije za kočije, omnibus, a od 1910-1970. za gradski električni tramvaj (Perić, str. 94, 98, 100).

Godine 1900. pred kavanom na šetalištu je podignuta veća fino obrađena kamena fontana s postoljem i skulpturama djevojke u borbi sa satirom u naravnoj veličini, vrlo značajno djelo hrvatskog kipara Ivana Rendića. Oko Fontane rastu tri visoka stabla javorolisne platane (*Platanus acerifolia*), a iza njih prema moru raste nekoliko mladih.

U drugoj polovici 19. st. za vrijeme Austro-Ugarske monarhije uz cestu koja je vodila od Pila prema luci Gruž, a nazivana je Put od Gruža (danas ulica A. Starčevića), počela je sadnja u isprekidanim potezima drvoreda murava (slika 5) i koščela (*Celtis australis* L.), i nekih za naše područje netipičnih biljnih vrsta poput bagrema (*Robinia pseudoacacia* L.), lipa (*Tilia* sp.), divljih kestena (*Aesculus hippocastanum* .), gledičija (*Gleditsia triacanthos* L.) (slika 6) i dr.

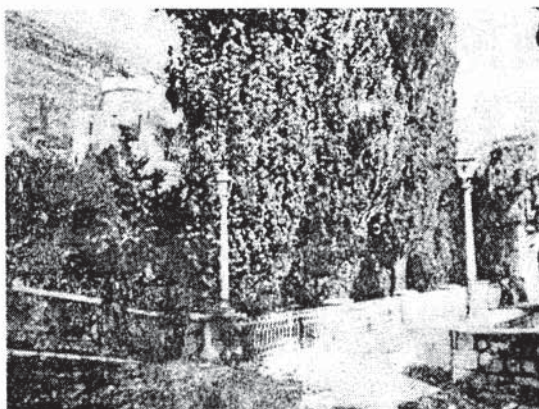
Slika 5

Slika 6

O tome postoji zabilježeno i nekoliko podataka. Tako, primjerice, 1881.g. vlastelin Mato Natali s 50 fiorina potpomaže sadnju drveća uz Put od Gruža. Godine 1900. dubrovačka općina uz isti put za iznos od 225 fiorina sadi stabla murava. Godine 1908. općina je poduprla sadnju većeg broja sadnica bagrema uz putove pod izgovorom kako ta vrsta dobro podnosi "kržljivo tlo" (Perić, str. 82).

Drugom polovinom 19. stoljeća u nekadašnjem obrambenom jarku ispod mosta pred gradskim vratima na Pilama posađena su dva reda jablanova (*Populus pyramidalis Borkh.*), koji su nepotrebno naglašavali pristup gradskim vratima i ustvari zaklanjali pogled na gradske zidine (slika 7).

Slika 7

Od starih austrijskih drvoreda prema Gružu ostali su do danas očuvani samo sporadični ostaci od po samo nekoliko stabala kao npr. gledičije kod Doma zdravlja, stare izobličene murve oko ulaza u hotel "Stadion" te nekoliko velikih brijestova (*Ulmus sp.*) uz sjevernu stranu ceste na "Stanici Lapad" (slika 8) kao i četiri jablana uza zid dvorišta Remize.

Slika 8

Međutim, potrebno je ukazati i na činjenicu, da je podizanje ovih drvoreda ne samo odražavalo namjeru naglašavanja značenja za budućnost dobre povezanosti Grada i Gruža, nego je imalo i dodatno značenje, zapravo, najavilo je smjer širenja grada i smještaja industrije na prostor Gruškog zaljeva.

Istočno od Grada, na predijelu Ploča i sv. Jakova, odakle se pruža najljepši pogled na povijesnu jezgru Dubrovnika i na otok Lokrum, početkom 20.st. također je započeto s osmišljenim uređivanjem javnih prostora u zelenilu. Što se drvoreda tiče, na zemljanoj placeti pred crkvom sv. Jakova bila su posađena dva reda murava, od kojih se do danas očuvao drvored od osam stabala uz rub placete prema moru (slika 9).

Slika 9

Značajno je napomenuti, da se početkom 20. stoljeća, u godinama pred Prvi svjetski rat, u domaćim krugovima javno iskazivalo mišljenje kako vazdazeleno drveće tijekom čitave godine "godi oku i raspoloženju" (Perić, str. 121), te da je i to vrlo značajno za budući turistički razvoj, što je ujedno predstavljalo i zamjerku ranije podizanim drvoredima sastavljenim isključivo od listopadnih biljnih vrsta. Za put od Boninova prema Gorici koji je bio dovršen 1900. g., kao i za općinski put kroz Lapad 1905. g. isticalo se koliko su privlačni jer se može doživjeti užitek «pod onim divnim borovima i čempresima» (Perić, str. 80).

RAZDOBLJE POSLIJE PRVOG SVJETSKOG RATA

Egzotizam, posebno u mediteranskim zemljama, pojavio se sredinom 19. stoljeća šireći se drugom polovinom tog i početkom 20. stoljeća. Trend egzoticizma zapljusnuo je i našu obalu pa je tako opća moda bila sadnja palmi i ostalog egzotičnog bilja.

Na podizanje drvoreda u Dubrovniku egzotizam se odrazio odmah po završetku Prvog svjetskog rata. Duž čitave istočne strane novosagrađenog kamenog stubišta Uz Posat (1913. g.), čiju je izgradnju financiralo društvo "DUB", početkom dvadesetih godina posađen je drvored palmi kanarske datule (*Phoenix canariensis*) (slika 10). Tada je također bio uklonjen drvored starih stabala murvi uz cestu pred ulazom u Grad, na samom šetalištu na Brsaljama, i zamijenjen drvoredom mladih stabala kanarske datule.. Ta su se stabla palmi smrznula uslijed dugotrajne jake studeni pred proljeće 1963.g., pa taj drvored iz konceptuelnih razloga više nije bio obnovljen (Šišić, str. 74).

Slika 10

Glede unošenja egzotičnih vrsta bilja u dubrovačke vrtove tijekom druge polovine 19. i početka 20. stoljeća ne može se mimoći činjenica da su na otoku Lokrumu pokraj Grada u drugoj polovini 19. stoljeća bili uređeni vrtovi oko ljetnikovca Maksimilijana Habsburškog, gdje se posebna pozornost poklanjala sadnji i aklimatizaciji introduciranih vrsta biljaka iz toplih klimata (**Visiani**). Tako je, i pored osobnih kontakata brojnih poznatih Dubrovčana sa stranim svijetom, također i neposredna blizina novih lokrumskih vrtova imala utjecaja i na širenje novih egzotičnih vrsta bilja u kućnim vrtovima.

Oko 1930. g., na početku ceste V. Bukovca, duž unutarnje strane ogradnog zida vrta vile "Shaherezade" i njemu suprotne strane ceste podignuta su dva drvoreda piramidalnih čempresa (*Cupressus sempervirens pyramidalis* L.), koji su još uvijek dobro očuvani (slika 11). Inače, ova je vila sagrađena u maurskom slogu i prepoznatljiva svojom tirkiznoplavom kupolom. Odmah do nje, u pravcu Sv. Jakova, ljetnikovac je dubrovačkog renesansnog znanstvenika Marina Getaldića, koji je, nažalost, u znatnoj mjeri preuređen. Uz cestu, na pojasu zemlje duž njegova vanjskog ogradnog zida i pred ulazom u vrt, rasle su lipe (*Tilia* sp.) posađene početkom 20. stoljeća. Nakon 1990. g. njihovo mjesto zauzele su mlade sadnice masline (*Olea europaea* L.).

Slika 11

U godinama nakon Prvog svjetskog rata Dubrovnik postupno postaje sve značajnija turistička destinacija, pa se turistička izgradnja tridesetih godina počinje pojavljivati i u Lapadu oko uvale Sumratin. Tako je zabilježeno da se tijekom tridesetih godina vodi akcija za sadnju drveća uz ceste, a 1937. g. preporučuju se čempresi, alepski bor (*Pinus halepensis* Mill.), crni bor (*Pinus nigra* Arnold.), jasen (*Fraxinus ornus* L.) i košće (le) (*Celtis australis* L.) (Perić, str. 179).

Slika 12

Godine 1928. proradila je tramvajska pruga od Gruža prema uvali Sumratin. Uz novu šetnjicu prema uvali podignut je drvored sačinjen od vazdazelenog drveća, najvećim dijelom čempresa s primiješanim alepskim borovima (slika 12). Drvored se dobrim dijelom očuvao do danas. Njemu po strani na nekoliko mjesta pojavljuju se kratki krakovi listopadnih drvoreda podignuti još pod utjecajem austrijskog nasljeđa poput bagrema i divljeg kestena (*Aesculus hippocastanum L.*) uz sadašnje parkiralište kraj hotela Sumratin, kao i pokoji primjerak bijele topole (*Populus alba L.*) pokraj lapadskog kupališta.

DRVOREDI I ZAŠTITNI POJASI ZELENILA UZ CESTE U NOVIJE DOBA

Od pedesetih do osamdesetih godina 20. stoljeća intenzivira se širenje grada: od Sv. Jakova na istoku, do Gruža i Kantafiga na zapadu, i preko Montovjerne po

poluotoku Lapadu. Širenje grada prate potezi novih prometnica. Pojačana izgradnja stambenih, poslovnih i hotelskih objekata iziskivala je potrebu pa je dobrim dijelom bila popraćena prikladnim ozelenjavanjem okolnih prostora.

No, za razliku od drugih gradova, u tom je razdoblju u Dubrovniku gotovo izostalo podizanje drvoreda. Razlozi tome leže dijelom u vrlo razgibanom reljefu, kojemu se izgradnja morala prilagoditi, a što je također predstavljalo otežavajuću okolnost gradnji dovoljno širokih cesta. Tu je također i činjenica da prirodno zelenilo mjestimično ulazi u samo tkivo novih naselja čineći njihov nerazdvojni dio. Gradnja relativno uskih prometnica s brojnim krivinama nije omogućila dugopotezne zelene linije drvoreda. Projekti krajobraznog uređivanja pa i podizanja drvoreda u Dubrovniku toga vremena najvećim dijelom su rad tadašnje projektne radionice dubrovačkog komunalnog poduzeća "Vrtlar" (projektant: B. Šišić).

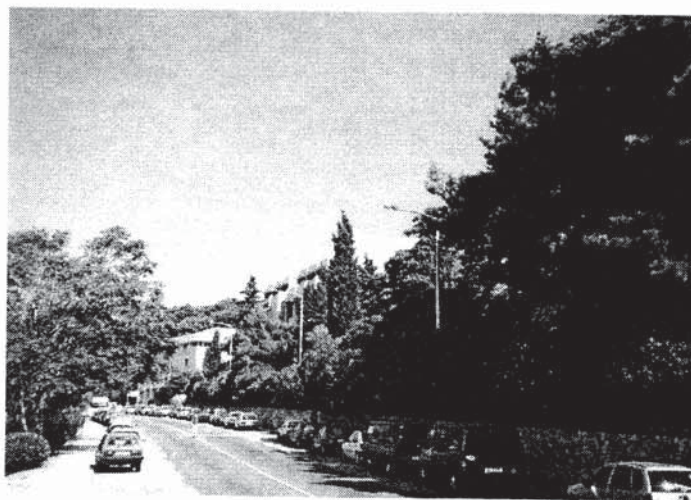
Slika 13

Drugom polovinom šezdesetih godina u Lapadu je izgrađena najšira gradska prometnica u pravcu, Aleja kralja Tomislava, popraćena novogradnjama, gdje je s obje strane ceste bio predviđen pojas tla, u koji su posađeni drvoredi alepskog bora (*Pinus halepensis* Mill.), sa šetnicom i širokim zaštitnim pojasom predvrtova stambenih zgrada sačinjenih od gusto posađenog i šišanog pitospora s unesenim pokojim primjerkom masline i čempresa (slika 13). Projekt je izveden 1968. g. Izbor alepskog bora za formiranje ovih drvoreda činio se krajobrazno

opravdanim, jer su se u prostoru, odnosno, pogledu s aleje nastavljali na borovu šumu lapadskih uzvisina, s istočne strane Hladnice, a zapadne strane brda Petka, koje se propinje nad Lapadskom uvalom. Nedaleko aleje, uz teniske terene u Lapadu na šetalištu prema kupalištu i uvali Sumratin, oko 1965.g zasađen je drvored japanske kaline (*Ligustrum japonicum Thunbg.*).

Nakon proširenja puta Iva Vojnovića, gdje su mjestimično s jedne ili druge strane rubno ostavljeni vrlo uski potezi tla u razini trotoara ili kao potezi izdignutih uskih terasica, kao živice sađeni su bilo pitospori, ognjeni trnovi (*Pyracantha coccinea Roem.*) ili nizovi raznobojnih oleandara (*Nerum oleander L.*) (slika 14). Nizove i nasade oleandara u Dubrovniku može se sresti još tu i tamo, jer su vrlo zahvalna i otporna vrsta grmova ili nižeg drveća, koja dugo cvijeta, a lako se održava i oblikuje ne iziskujući znatne troškove održavanja. Na nešto kraćim i širim potezima tla uz rubove na putu I.Vojnovića kao i ispred i između stambenih zgrada na Montovjerni («Kineskom zidu») (slika15), sanacija krajobraza nakon devastacije u procesu izgradnje obavljena je sadnjom stabala maslina, borova i čempresa, lovora (*Laurus nobilis L.*), planike (*Arbutus unedo L.*), mirte (*Myrtus communis L. i M. c. ssp. tarentina L.*) i drugog domaćeg grmlja i trajnica, što je bitno pridonijelo da se ogoljeni prostori kvalitetno krajobrazno saniraju, a pokazalo se i racionalnim rješenjem uz postizanje primjerenih estetskih učinaka.

Slika 14

Slika 15

Upotreba zelenila kao zaštitnih pojaseva u Dubrovniku je znatna. Ondje gdje za to postoji mogućnost, odvajanjem pločnika od ceste živim zidom zelenila postiže se kako sigurnost pješaka, tako i djelomična zaštita od buke i plinova. Često se zaštitnim potezima zelenila zaklanja pogled na neke banalne sadržaje poput raznih skladišnih objekata i sl.

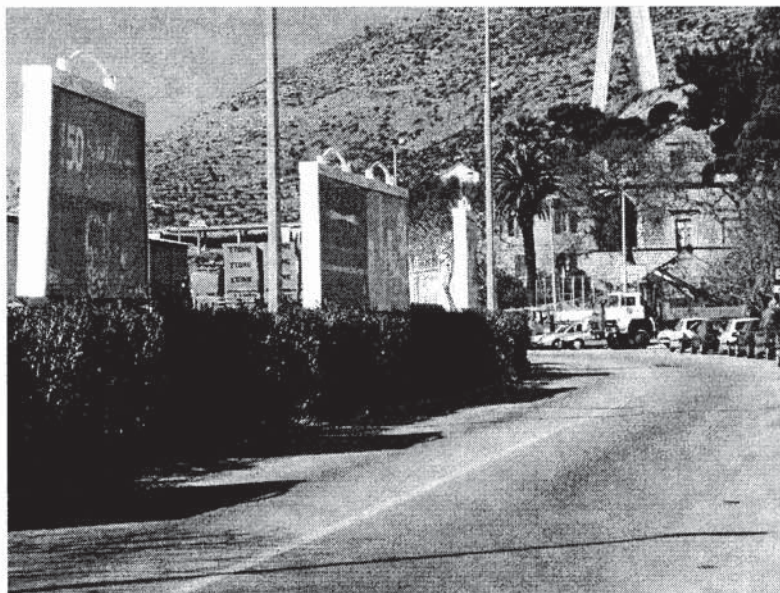
Slika 16

Tako je 1970. g. na Batali između ceste i pločnika posađen dugački zaštitni pojas šišanog pitospora (*Pittosporum tobira* Ait.) (slika 16), a 1971. g. u Gružu, od željezničke stanice na Kantafigu do hotela «Petka», podignut je oko pola kilometra dugi porub svijetlo obojenih sa sporadično primiješanim manjim skupinama intenzivno obojenih oleandara (slika 17). Nedavno je, bez ikakvih kontakata s autorom projekta, dio tog niza oleandara uklonjen, a preostali dio po visini znatno skraćen, tako da više ne predstavlja kvalitetan vizualni zaklon (slika 18).

Slika 17

Nažalost, promišljanje o zelenilu i njegovoj stvarnoj funkciji u novije doba očito više nije onakvo kakvo bi trebalo biti. S jedne strane, u prvi plan isturaju se neki sadržaji, koji krajobraznoj slici grada, kakav je Dubrovnik, nimalo ne pridonose kao, primjerice, megareklame, razni provizoriji i sl. S druge pak strane, uhvatila je maha nekontrolirana izgradnja koja ni najmanje ne pridonosi krajobraznoj kvaliteti gradskih prostora, dapače, obrnuto. Da stanje bude još teže nedavno su, primjerice, uklonjene sve arle posađene sitnolisnom mirtom koje su činile dugački zaštitni niz, a protezale su se između ruba ceste i opločene obale na potezu od parka u Gružu do nekadašnje tvornice «Radeljević». Uklanjanje zelenih arli uz pločnike dubrovačkih cesta postao je pravi trend posljednjih godina, a na njihovo mjesto postavljaju se beskorisne male, betonske polukugle koje gotovo da nemaju nikakvu zaštitnu funkciju.

Slika 18

U razdoblju od 1967-1970. na prostoru luke Gruž nastali su i zeleni skverovi uz cestu zasađeni česvinama (*Quercus ilex L.*) i sitnolisnom mirtom (*Myrtus communis ssp. tarentina L.*), a na parkiralištu u luci kratki višeredni drvoredi alepskih borova, koji su također iz raznih razloga već napola propali i unakaženi.

Sve u svemu, posljednjih godina prostori grada Dubrovnika postali su veliko gradilište, koje se, nažalost, nije iskazalo osmišljenim urbanističkim osnovama niti kvalitetom arhitekture, a da se i ne govori o odnosu prema krajobrazu. Najmanje brige polaže se ozelenjavanju prostora uz novoizgrađene objekte, a, što je još žalosnije, ne vodi se računa niti o postojećem zelenilu. Malo pomalo nestaju nekadašnji zeleni prostori, a izgradnja sve više nalikuje prisilnom naguravanju glomaznih objekata na čestice zemlje vrlo ograničene površine, pa vrlo često ostaje prostora samo za postavljanje tek pokoje arle. Također je zabrinjavajuća činjenica da na nekoliko novih parkinga uz nove prodajne centre, «supermarkete», nije posađeno niti jedno jedino stablo.

Glavni oslonac u procesu skladnijeg prostornog uređenja svakako bi trebali biti zakoni, kojih ili nema ili se ne poštuju.

ZAKLJUČAK

Drvoredi su u Dubrovniku sađeni tijekom 19. i početkom 20-og stoljeća. Kasniji razvoj Dubrovnika vezan uz specifičnu i vrlo razgibanu topografiju kao i okolnosti koje su uvjetovale smijer i način širenja njegovih urbanih sadržaja uvjetovali su da su drvoredi u sklopu gradskog zelenila podizani samo iznimno. No, kao svojevrsna zamjena, značajnu ulogu imali su obrubni zaštitni nasadi, koji su podizani uz putove i rubove naselja. Sadnja obrubnog zelenila često je bila izazvana potrebom saniranja pejzaža devastiranog gradnjama, što je bitno pridonosilo humaniziranju sredine. Domaće biljne vrste poput maslina, česvina, čempresa, borova, dubova, lovora, oleandara, planika, mirta i dr. pokazale su se ovdje u funkciji pejzažnog uređivanja najpodesnijima, pridonoseći ujedno da se, gdje je bilo prikladno, nova naselja jednostavnije integriraju u okolne prostore slobodne prirode.

LITERATURA:

- Austrijska katastarska mapa (1837-77):** Državni arhiv, Split.
- Bersa, J. (1941):** Dubrovačke slike i prilike. Dubrovnik, MH, Zagreb.
- «DUB» Društvo prijatelja prirode (1948):** Izvješće tajnika dr. F. Dabrovića, Dubrovnik.
- Perić, I. (1983):** Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici, ZPZ HAZU, Dubrovnik.
- Prijatelj, K. (1960):** Dubrovački akvareli Antuna Barača «Beritićev zbornik», str. 289-296.
- Šišić, B. (2003):** Vrtni prostori povijesnog predgrađa Dubrovnika - od Pila do Boninova, ZPZ HAZU, Zagreb-Dubrovnik.
- Visiani, R. (1863):** Sulla vegetazione e sul clima dell' isola di Lacroma in Dalmazia, Trieste.

SLIKE

Grupa starijih autora: «Dubrovnik nekad i sad», Dubrovački muzej, «Galerija Dubrava» (1981), slike br. 1, 3, 7.

Državni arhiv, Split: slika br. 2, mapa Pila iz 1837. g. (umanjeno, preuzeto iz navedene knjige: Šišić, B. (2003).

Kapović Nikolina (2004): slike br. 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 18.

Šišić Bruno (1998): slike br. 13, 14, 15, 16, 17.

Adresa autora - Author`s address:

Primljeno - Received: 28. 02. 2004.

Centar za povijesne vrtove i razvoj krajobraza
Centre for historical gardens and landscape development
20000 Dubrovnik, Don Frana Bulića 4/I , Croatia/HR
tel/fax 020/ 422 952 p.p. 282 e-mail: *historical-gardens@zg.htnet.hr*

dr. sc. Bruno Šišić, kraj. arh, voditelj Centra –
Bruno Šišić, Landscape architect, Head of the Centre
20000 Dubrovnik, P. Čingrije 4, Croatia/ HR
www.whoswhoart.com : Who's Who in International Art - SISIC Bruno

Nikolina Kapović, dipl. ing. agr. VOP, znanstvena novakinja –
Nikolina Kapović, graduate agricultural engineer, Gardening and landscape designing,
(M. Sc. trainee) in the Centre
20000 Dubrovnik, Od Batale 32, Croatia/HR